

# İlk Müslüman Türk Devletleri Tarihi

Prof. Dr. Ali ÖNGÜL

**ÇAMLICA**

*İstanbul 2018*

## KISALTMALAR

a.mlf.	: Aynı müellif
a.mkl.	: Aynı makale
bk	: Bakınız
çvr.	: Çeviren
DGBİT	: Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi
DİA	: Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
h.	: Hicrî
haz.	: Hazırlayan
hş.	: Hicrî-şemsî
İA.	: İslâm Ansiklopedisi
İTED	: İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi
Krş.	: Karşılaştırınız
Ktp.	: Kütüphane
MTDT	: Müslüman Türk Devletleri Tarihi
nr.	: Numara
nşr.	: Neşreden
ö.	: Ölümü
s.	: Sayfa
str.	: Satır
sy.	: Sayı
ŞM	: Şarkiyat Mecmuası
TD	: Tarih Dergisi
TED	: Tarih Enstitüsü Dergisi
TM	: Türkiyat Mecmuası
trc.	: Tercüme
Trç.	: Türkçe
v.d.	: ve devamı
vr.	: Varak
v.s.	: ve saire
yk.	: Yaprak
yay.	: Yayınlayan

# İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	XV
------------	----

## İLK MÜSLÜMAN TÜRK DEVLETLERİ TARİHİ

### GİRİŞ

Türklerin Eski Dini ve İslâmiyet'i Kabulü.....	1
Türklerin Müslüman Araplarla İlk Temasları.....	2
Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) Hadislerinde Türkler.....	5
Türklerin İslâm Devleti Hizmetine Girmeleri.....	6
İslâmiyet'in Türkler Arasında Yayılmaya Başlaması.....	9
Abbasî Devleti Sınırları Dışında	
İslâmiyet'in Türkler Arasında Yayılışı.....	10
İdil (Volga) Bulgar Devleti'nin İslâmiyet'i Kabulü.....	10
Hazarlar Arasında İslâmiyetin Yayılışı.....	11
Karahanlılar'ın Müslüman Olmaları.....	12
Oğuzlar'ın Müslüman Olmaları.....	13
İslâmiyet'in Türk Millî Varlığı Üzerindeki Önemi.....	16
Bibliyografya (Giriş).....	18

### BİRİNCİ BÖLÜM

#### İLK MÜSLÜMAN - TÜRK HÂNEDANLARI

##### 1. TOLUNOĞULLARI (868 - 905)

1 - Ahmed b. Tolun (868 - 884).....	22
2 - Humâreveyh b. Ahmed (884 - 896).....	30
3 - Ebu'l-Asâkir Ceys b. Humâreveyh ( 896).....	34

4 - Hârûn b. Humâreveyh (896 - 904).....	35
5 - Şeybân b. Ahmed b. Tolun (904 - 905).....	36
Tolunoğulları Devrinde Mısır'da Sosyo-Ekonomik Durum.....	37
Bibliyografya (Tolunoğulları).....	43

## 2. İHŞİDÎLER (935 - 969)

İhşîdîler'in Menşei.....	45
Tuğç (Togaç) b. Cuff (Ceff)'un Faaliyetleri.....	46
1 - Muhammed b. Tuğç (935 - 946).....	47
Muhammed b. Tuğç'un Mısır ve Suriye'ye Hâkim Olması.....	48
a) Mazarâîler'in Nüfûzunun Kırılması.....	48
b) Muhammed b. Râik ile Mücadele ve Suriye'de Hâkimiyetin Sağlanması.....	49
2 - Ebu'l-Kâsım Unûcûr (Enûcûr) b. İhşîd (946-960).....	52
İhşîdî - Bizans Münasebetleri.....	54
İhşîdî - Nubya Münasebetleri.....	55
3 - Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed İhşîd (960-966).....	56
4 - Ebu'l-Misk Kâfûr el-İhşîdî (966 - 968).....	57
5 - Ebu'l-Fevâris Ahmed b. Ali (968 - 969).....	58
İhşîdîler Devrinde Mısır'da Sosyo-Ekonomik Durum.....	60
Bibliyografya (İhşîdîler).....	65

## 3. SÂCOĞULLARI (889 - 929)

1 - Ebu's-Sâc Divdâd b. Yusuf Divdest (öl. 879).....	67
2 - Ebû Ubeydullah Muhammed el-Afşin (879-901).....	69
3 - Ebu'l-Kâsım Yusuf b. Ebu's-Sâc (901-927).....	77
4 - Ebu'l-Müsâfir Feth b. Muhammed el-Afşin (928-929).....	80
Bibliyografya (Sâcoğulları).....	84

İKİNCİ BÖLÜM  
İLK MÜSLÜMAN - TÜRK DEVLETLERİ

1. İDİL (VOLGA) BULGARLARI

Tuna Bulgarları.....	86
İdil (Volga) Bulgar Devleti (VIII. Asır - 1236).....	87
İdil (Volga) Bulgar Devleti'nin İslâmiyet'i Resmen Kabulü (922).....	88
İsimleri Bilinen İdil (Volga) Bulgar Hükümdarları.....	92
Bulgar Kültürü.....	93
Yurt Kurma Kültürü.....	93
Bulgar Kültürünün Kuzey Sınırı.....	94
Güney Sınırı.....	94
Askerî Tahkîmat.....	95
Bulgar Binaları.....	95
Bulgarlarda Demircilik.....	95
Bulgarlara Âit Ev Eşyaları.....	96
Bulgarlara Âit İki Şehir.....	96
1) Bulgar şehri.....	96
2) Biler (Büler) şehri:.....	97
Moğol İstilâsı (1236).....	99
Altın Ordu Dönemi (1236-1502).....	100
Bibliyografya (İdil "Volga" Bulgarları).....	101

2. KARAHAHLILAR (840 - 1212)

Karahanlılar'a Bu Adın Verilmesi.....	103
Karahanlıların Menşei.....	106
Karahanlılar Tarihinin İlk Devirleri.....	107
Karahanlı Devleti'nin Büyük Hükümdarları.....	107
<b>A) Batı Karahanlılar Devleti (1042-1212).....</b>	<b>113</b>
1 - I. Muhammed b. Nasr İlig Han (1042-1053).....	113
2 - Tamgaç Buğra Kara Hakan.....	113

I. İbrahim b. Nasr İlig Han (1053-1068).....	113
3 - Şemsülmülk Ebu'l-Hasan.....	114
I. Nasr b. İbrahim (1068-1080).....	114
4 - Ebû Şucâ Hızır b. İbrahim (1080-1081).....	116
5 - I. Ahmed b. Hızır (1081-1095).....	116
6 - Rükneddin Kılıç Tamgaç Han.....	117
I. Mesud b. Muhammed (1095-1097).....	117
7 - Süleyman Tekin b. Davud ( - 1097).....	117
8 - Ebu'l-Kasım I. Mahmud Han (1097-1099).....	118
9 - Kadir Han Cebrail b. Ömer (1099-1102).....	118
10 - II. Muhammed Tekin Arslan Han.....	119
b. Süleyman (1102-1130).....	119
11 - Ebu'l-Meâli Hasan Tekin b. Ali (1130-1132).....	120
12 - Ebu'l-Muzaffer Tamgaç Buğra Han.....	121
İbrahim b. Süleyman (ö. 1132).....	121
13 - II. Mahmud b. Muhammed (1132-1141).....	121
14 - III. İbrahim Tamgaç Buğra Han.....	122
b. Muhammed (1141-1156).....	122
15 - Ali Han b. Hasan Tekin (1156-1160).....	122
16 - Ebu'l-Muzaffer II. Mesud b. Hasan (1160-1178).....	122
17 - IV. İbrahim b. Hüseyin Arslan Han (1178-1204).....	123
18 - Osman Han b. İbrahim (1204-1212).....	123
<b>B) Doğu Karahanlılar Devleti (1042-1211).....</b>	<b>124</b>
1 - Süleyman Arslan Han.....	124
b. Yusuf Kadir Han (1032-1057).....	124
2 - I. Muhammed b. Yusuf Kadir Han (1057-1058).....	125
3 - I. İbrahim b. Muhammed (1058-1059).....	126
4 - Tuğrul Karahan Mahmud.....	126
b. Yusuf Kadir Han (1059-1075).....	126
5 - Tuğrul Tekin Ömer b. Mahmud (?-1075).....	126
6 - Tamgaç Buğra Kara Hakan.....	.....

Ebû Ali Hasan b. Süleyman (1075-1103).....	127
7 - Ahmed Han b. Ebû Ali Hasan (1103-1128).....	128
8 - II. İbrahim Han b. Ahmed (1128-1158).....	128
9 - II. Muhammed Arslan Han b. İbrahim (1158'den sonra).....	129
10 - Yusuf b. Muhammed Arslan Han (ö. 1205).....	129
11 - Ebu'l-Feth III. Muhammed b. Yusuf (ö. 1211).....	130
<b>C) Fergana Hanlığı (1141-1212).....</b>	<b>130</b>
1 - Hüseyin Han b. Hasan (1141-1156).....	130
2 - Togan (Tuğrul) Han Mahmud b. Hüseyin (1156-1164).....	131
3 - İbrahim b. Hüseyin (1164-1168).....	131
4 - Tuğrul Han Nasr b. Hüseyin (1168-1173).....	131
5 - Muhammed Han b. Nasr (1173-1183).....	132
Karahanlılarda Devlet Teşkilâtı.....	132
Hâkimiyet Anlayışı ve Hükümdar.....	132
Karahanlılarda Kültür ve Sanat.....	135
Karahanlılar Döneminde Yetişen Şâirler:.....	137
Karahanlılar Devrinde İmar Faaliyetleri.....	137
Karahanlı Hükümdarları (Â-i Afrâsiyâb).....	138
Karahanlı Devletinin Büyük Hükümdarları.....	138
a) Batı Karahanlı Hükümdarları (1042-1212).....	138
b) Doğu Karahanlı Hükümdarları (1042-1211).....	139
c) Fergana Kaanları (1141-1212).....	139
Bibliyografya (Karahanlılar).....	140

### 3. SÂMÂNÎLER (875 - 1005)

A) Sâmânîler'in Menşei.....	143
B) Sâmânî Devleti'nin Kuruluş Dönemi.....	144
1 - I. Nasr b. Ahmed b. Esed (875-892).....	144
2 - İsmail b. Ahmed b. Esed (892-907).....	145
3 - Ahmed b. İsmail (907-914).....	146
C) Samânîler'in Yükselme Devri.....	147

4 - II. Nasr b. Ahmed b. İsmail ( 914-943).....	147
D) Sâ mânîleri'n Yıkılışı.....	148
Sâ mânîlerde Devlet Teşkilatı.....	152
Samânîlerde Kültür Faaliyetleri.....	153
Bibliyografya (Sâ mânîler).....	157

#### 4. GAZNELİLER (963 - 1186)

A) Kuruluş Devri.....	159
1 - Alptegin (?- 963).....	160
2 - Ebû İshak İbrahim (963 - 966).....	162
3 - Bilgetegin (966 - 975).....	162
4 - Böritegin (975 - 977).....	162
B) Gazneli Sultanları Dönemi.....	163
1 - Sebüktegin ( 977 - 997).....	163
2 - İsmail b. Sebüktegin (997 - 998).....	164
3 - Sultan Mahmud (998 - 1030).....	165
Sultan Mahmud'un Sâ mânîler ile Mûnasebeti.....	165
Sultan Mahmud'un Hind Seferleri.....	166
Sultan Mahmud Devrinde Diğer Hadiseler.....	171
a) Sistan'ın Zaptı (21 Aralık 1002).....	171
b) Sultan Mahmud ve Karahanlılar.....	172
c) Sultan Mahmud ve Oğuzlar.....	173
d) Gûr Bölgesinin Zaptı (1011).....	174
e) Kusdar Bölgesinin Zaptı (Aralık 1011).....	175
f) Garcistân'ın Zaptı (1012).....	176
g) Hârezm'in Zaptı (3 Temmuz 1017).....	176
Sultan Mahmud'un Dış Mûnasebetleri.....	177
a) Ziyârîler ile Mûnasebeti.....	177
b) Büveyhîler ile Mûnasebeti.....	178
c) Afganlarla Mûnasebeti.....	179
d) Sultan Mahmud ve Mekkân Hâkimleri.....	179



## İçindekiler

Sultan Mahmud'un Vefâtı ve Kişiliği (30 Nisan 1030).....	179
4 - Sultan Muhammed (30 Nisan - 4 Ekim 1030).....	180
5 - Sultan Mesud (1030-1041).....	181
Sultan Mesud'un Selçuklularla Münasebeti.....	181
6 - Sultan Mevdud (1041-1049).....	182
7 - Sultan II. Mesud (18 - 29 Aralık 1049).....	182
8 - Sultan Ali (29 Aralık 1049 - 24 Ocak 1050).....	182
9- Sultan Abdürreşid (1050 - 1052).....	183
10 - Sultan Ferruhzâd (1052 - 1059).....	183
11 - Sultan İbrahim (1059 - 1099).....	184
12 - Sultan III. Mesud (1099 - 1115).....	184
13 - Sultan Şirzâd (1115 - 1116).....	185
14 - Sultan Arslanşah (1116 - 1118).....	185
15 - Sultan Behrâmşah (1118 - 1157).....	186
Gazneli - Gûrlu İlişkileri (1149 - 1151).....	187
16 - Sultan Husrevşah (1157 - 1160).....	187
17 - Sultan Husrev Melik (1160 - 1186).....	188
Gaznelilerde Devlet Teşkilatı.....	189
Gaznelilerde Eğitim ve Kültür.....	190
Gaznelilerde İmar Faaliyetleri.....	192
Gazneli Hükümdarları.....	195
A) Kuruluş (Valiler) Dönemi (963 - 977).....	195
B) Gazneli Sultanları Dönemi (977 - 1186).....	195
Bibliyografya (Gazneliler).....	196
DİZİN.....	199

## Ö N S Ö Z

Ortaçağın en büyük hadiselerinden biri İslâmiyet'in doğması ve bütün dünyaya yayılmasıdır. Peygamber Efendimiz (s.a.v.) devrinde İslâm dini Arabistan Yarımadası'nda yayılmıştı. Hazret-i Muhammed'in (s.a.v.) vefatı üzerine halife seçilen Hazret-i Ebû Bekir (r.a.), ortaya çıkan yalancı peygamberleri ve isyanları ortadan kaldırıp İslâm Devleti'nin birliğini yeniden sağladıktan sonra İslâmiyet'i Arabistan dışına çıkarmak ve yaymak üzere devrin iki büyük devletine karşı fetihlere başladı. Büyük kumandan Halid b. Velid'i (r.a.) güneyden Basra kıyılarına, İyâz b. Ganm'i (r.a.) de kuzeyden Sâsânîler üzerine gönderdi. Halid b. Velid (r.a.) Irak'ta Sâsânîlerle yaptığı savaşlarda Sâsânî ordularını birçok defa mağlup edip bölgeyi hâkimiyet altına aldı.

Hazret-i Ebû Bekir (r.a.), Şam ve civarı için de ayrı ordular hazırlayıp gönderdi. Bu birliklerin sayısı 36 bin kadardı. İslâm orduları Yermuk'ta toplandılar. Burada yapılan savaşta Bizans ordusu ağır bir bozguna uğratıldı (Mart 634). Bizans ordusunun ağır yenilgisini haber alan İmparator Heraklius, ikâmet ettiği Hıms'tan ayrılırken “*Elveda sana Suriye, ebediyen elveda*” diyordu.

Hazret-i Ebû Bekir'in (r.a.) vefatından sonra Hazret-i Ömer (r.a.) hilafet makamına geçtiler. Hazret-i Ömer (r.a.) derhal fetihlere başladı. Fetihler iki cephede sürüyordu. Irak ve İran cephesinde Halid b. Velid (r.a.), sonra da Müsennâ b. Hârise (r.a.) kumandasında hareket eden İslâm ordusu, İran'a karşı peşpeşe kazandıkları zaferler sonunda İran yıkılma safhasına girdi. Türkler ile Müslümanlar (Araplar) arasındaki ilk temaslar 21 (642) yılında yapılan Nihâvend savaşını müteâkip İran'ın fethinin tamamlanmasıyla başladı. Ancak bu tarihten önce de, birbirinden çok uzak ülkelerde yaşayan Türkler ile Araplar, Sâsânî Devleti'nin aracılığı ile birbirlerini az da olsa tanıma imkanını bulmuşlardı. Hazret-i Ömer devrinde bundan sonraki savaşlarda Ku-

zey İran ve Horasan'ın alınmasıyla İran'ın fethi tamamlandı ve Sâsânî Devleti yıkıldı. Bundan sonra Müslümanlar, Horasan'da bilhassa Mâverâünnehir ve Kafkaslar'da Türkler ile karşı karşıya geldiler.

Emevîler Devrinde Türklerle Müslümanlar arasındaki mücadeleler bütün hızıyla devam etti.

Hilâfetin Abbâsî Hânedanı'na geçmesiyle hemen bütün cep-helerde olduğu gibi Türkler ile yapılan mücadeleler de hızını kaybetti veya tamamen durdu. Abbâsîler'in iktidara geldiği sıralarda doğudaki gelişmeler bir asırdan beri devam eden Türk-Arap mücadelelerinin yeni bir safha kazanmasına sebep oldu. 751 yılında vuku bulan Talas savaşı, Türk-Müslüman münasebetlerinde bir dönüm noktası oldu. Bundan sonra yıllarca devam eden savaşlar, yerini sulh devresine terk etti. Artık Türkler ile Müslümanlar arasında çetin savaşlar olmuyor, bunun yerini ticarî münasebetler alıyor ve dolayısıyla İslâm dini Türkler arasında yavaş yavaş tanınıp yayılmaya başlıyordu

İslâmiyet'in doğup yayılmasından beri Türklerden fert olarak pek çok kişi Müslüman olmuştu. Ancak devlet olarak İslâmiyeti kabul etme, bundan sonraki devrelere rastlamaktadır.

Biz bu eserimizin birinci bölümünde Abbasî Devleti sınırları içinde yer alıp Abbasî Devleti'ne ismen bağlı yarı müstakil Türk hânedanları olan Mısır'da Tolunoğulları ve İhşîdîler; Azerbaycan'da Sâcoğullarını; ikinci bölümde ise Abbasî Devleti sınırları dışında ve tamamen müstakil birer devlet olan İdil (Volga) Bulgarları, Karahanlılar, Sâmânîler ve Gazneliler Devletlerini konu edindik. Selçuklularla ilgili ayrı bir kitabımız olduğu için onu buraya almadık. Eserin faydalı olmasını ümit eder, basımında emeği geçenlere teşekkür ederim.

**Prof. Dr. Ali ÖNGÜL**